

Jacob Israël de Haan in het Palestijnse labyrint, 1919-1924

Redeamus ad fontes

Jacob Israël de Haan in het Palestijnse labyrint, 1919-1924

Ludy Giebels

Amsterdam University Press

Deze uitgave is tot stand gekomen mede dankzij financiële bijdrage van de Stichting Johan Polak tot Instandhouding van het Bijzondere Boek.

Afbeelding omslag: De oase Shunet Nimrim bij een Britse aanval in april 1918; aquarel van *war artist* James McBey.

Ontwerp omslag: Mijke Wondergem

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 4856 383 8

e-ISBN 978 90 4856 384 5

DOI 10.5117/9789048563838

NUR 681 | 716

© L. Giebels / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2024

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

Inhoud

Dankwoord	9
Inleiding	11
1. Jacob Israël de Haan en zijn weg naar het beloofde land	15
Jeugd en carrière	16
Op het punt van vertrek	22
De reis naar het Heilige Land	30
2. Palestina en zionisme rond de Balfour Declaration	35
Palestina	35
De zionistische beweging	38
De Balfour Declaration	40
3. In het gouden Jeruzalem	45
De Heilige Stad	45
Wonen in een multi-etnische stad	51
Een van de nette mensen	56
4. Feuilletonist en correspondent	69
Aanstelling	69
De feuilletonist	71
Drie feuilletons	75
De correspondent	84
Eerste botsing met de Zionistische Organisatie	85
5. Van zionisme naar ultraorthodoxie	93
Orthodoxie en ultraorthodoxie	93
Het zionisme en de Mizrachi	98
Rabbijn Sonnenfeld en De Haans vroomheid	102
De Asjkenazische gemeente en Agoedat Israel	114

6. Arabische vriendschappen en homoseksualiteit	119
Connecties met Arabofielen	119
De familie Aweidah	125
De jonge vriend Adil Effendi	130
Arabische contacten	137
Homoseksualiteit	142
7. Van King-Crane naar Northcliffe	151
De King-Crane Commissie	152
De Haan en het Arabisch verzet tegen het Nationaal Tehuis	194
Arabisch geweld: het feest van Nebi Mussa	205
8. Joodse joden en niet-joodse joden: de inrichting van de joodse gemeenschap in Palestina	215
Zionistische bestuursinstellingen	216
De <i>Regulations for the organisation of the Jewish Community</i>	217
Het matseproces	222
De rol van De Haan in het verzet tegen de <i>Regulations</i>	228
9. Van Northcliffe naar Hussein	235
Lector aan de Government Law School	235
Op weg naar het mandaat	237
Het bezoek van de persmagnaat Northcliffe	239
Reacties op de Sonnenfeld-delegatie	248
De staking aan de Rechtsschool	255
Correspondent van de <i>Daily Express</i>	263
De nemesis: Frederick Kisch	267
10. Een driehoeksverhouding in Amman: Hussein, Kisch en Jacob Israël de Haan	271
Koning Hussein van de Hidjaz	271
De Haans banden met Abdullah, emir van Transjordanië	274
Als correspondent op bezoek bij de koning	275
Kisch en de zionistische delegatie	278
De Agoeda-delegatie bij de koning	281

Als correspondent op bezoek bij de kalief	287
Het resultaat en de gevolgen	297
11. Naar het einde dat hij niet keren kon	303
Het groeiende isolement	305
Nieuwe kansen	309
De doodsbedreigingen	310
In de ogen van zijn tijdgenoten	313
Affectie in de laatste maanden	317
De moord en de reacties	322
De begrafenis	329
12. Epiloog	333
De opsporing van de daders	333
Afwikkeling van de nalatenschap	335
De slagschaduw van De Haan	337
De Haans geestelijke erfenis	339
De personen in zijn Palestijnse leven	341
Afkortingen en glossarium	347
Archieven en literatuur	349
Index	356

Dankwoord

Dit boek was niet tot stand gekomen zonder de hulp die door haar inspiratie zo dikwijls verder reikt dan het gevraagde. Allereerst dank ik Mattias Duyves en zijn partner Gert Hekma, die helaas is overleden. Zij hebben me aangespoord om mijn artikelen over De Haan om te werken tot een boek. Ook hebben zij mij een beter inzicht gegeven in wat het begin twintigste eeuw betekende om homoseksueel te zijn. Verder dank ik mijn lezers. Vanuit hun expertise op het gebied van Judaica: Bart Wallet, hoogleraar Joodse Studies aan de Universiteit van Amsterdam en dr Daniel Mahla, *Senior Lecturer* aan de Universiteit van Haifa, de laatste vooral vanuit zijn kennis op het gebied van joodse orthodoxie. Daarnaast vond ik het belangrijk om vanuit een buitenkant een oordeel te krijgen. Dr Jan Boomgaard en dr René van Stipriaan hebben zich als historici buiten de specifieke judaïca over de tekst gebogen. Al deze lezers hebben me niet alleen behoed voor fouten maar dit boek ook verrijkt met suggesties. Rachel Boertjens, curator van de Bibliotheca Rosenthaliana, was altijd met de haar eigen opgewektheid bereid om te helpen bij de vele vragen die ik haar stelde.

In Israël was Chawa Dinner mijn stut en steun. Zij vertaalde Hebreeuwse teksten voor me en diepte interessante bijzonderheden met betrekking tot De Haan op uit Hebreeuwse bronnen. Ook wil ik André Boers dankzeggen, dankzij wie ik een nazaat kon opsporen van de familie Aweidah uit Jeruzalem, die zo veelvuldig figureerde in de kolommen van De Haan. Hij heeft me uiteindelijk in contact kunnen brengen met Nahil Aweidah Zij is de jongste dochter van Adil Effendi, de dierbare Palestijnse vriend van De Haan. Ook haar ben ik veel dank verschuldigd voor haar vele boeiende inlichtingen over haar familie.

Tenslotte ben ik de Stichting Johan Polak erkentelijk voor de gelidelijke bijdrage voor de publicatie zelf. Ik wil graag daarbij memoreren dat Johan Polak eigenlijk zelf indertijd aan de wieg heeft gestaan van dit project, niet alleen door zijn enthousiasme maar ook door de financiering van de kopieën van alle feuilletons van De Haan, wat destijds geen sinecure was.

Inleiding

Er is waarschijnlijk geen Nederlandse schrijver die nationaal en internationaal zo'n tegenstrijdige en raadselachtige geestelijke erfenis heeft nagelaten als Jacob Israël de Haan (1881-1924), de man die in Jeruzalem werd vermoord vanwege zijn antizionistische activiteiten. Zijn grootste ambitie was de Dichter van het Joodse Lied te zijn, de hoofdletters zijn van hemzelf. Maar er werd een eind aan zijn leven gemaakt, omdat hij vanwege zijn activiteiten voor de ultraorthodoxie door zionisten werd beschouwd als een verrader van het joodse volk. In Nederland leeft hij voort als boegbeeld van de homoseksuele emancipatie en in Israël als martelaar voor de Jeruzalemse joodse ultraorthodoxie.

Er is dan ook geen gebrek aan publicaties over Jacob Israël de Haan. Daarnaast zijn er twee biografieën die zijn hele leven beslaan, die van Jaap Meijer uit 1967 en de recentere van Jan Fontijn uit 2015.¹ Waarom dan na deze twee levensbeschrijvingen nog een apart boek over zijn Palestijnse periode? De biografie van Meijer verscheen toen een volwassen, kritische geschiedschrijving over aan zionisme gerelateerde onderwerpen nauwelijks bestond. Pas na de opening van de Israëlische archieven in 1982 kwam er een golf van nieuwe geschiedschrijving van de staat en zijn protohistorie. Deze beruiste op kritisch bronnenonderzoek in binnen- en buitenland en ontmaskerde menige heilige waarheid die het resultaat was van vermenging van zionistische propaganda met geschiedschrijving. De belangrijkste vertegenwoordigers van deze richting zijn de *New Historians* Benny Morris, Avi Shlaim en Ilan Pappé.² Bovendien is er ook in de laatste decennia meer wetenschappelijke literatuur verschenen

¹ Respectievelijk, *De zoon van een gazzen. Het leven van Jacob Israël de Haan 1881-1924* en *Het leven van Jacob Israël de Haan, 1881-1924*

² Vergelijk bijvoorbeeld twee artikelen over de eerste zitting van de Permanent Mandates Commission betreffende Palestina: hierin zag een historicus in 1982 (Freundlich, 'The first debate on Palestine') in kritische vragen aan de vertegenwoordigers van de zionistische organisatie voornamelijk antizionisme, terwijl een latere auteur in 2013 dezelfde kritische vragen analyseerde als legitiem (Gribetz, 'The Question of Palestine').

over de joodse ultraorthodoxie, die nu bestudeerd wordt als een eigen ideologische groepering in plaats van een pittoresk en voor seculiere joden eigenlijk een gênant collectief. Meijer stond dan ook te dicht bij de zionistische overlevering van de geschiedenis om zich een helder beeld van De Haans activiteiten in Palestina te vormen. Fontijn had weliswaar mijn artikelen over de Palestina-jaren tot zijn beschikking en heeft die ook gebruikt, maar hij wist mijns inziens niet goed raad met de complexiteit van de politieke achtergrond van de Palestijnse jaren van de dichter, wellicht ook omdat hij in eerste instantie een literatuurhistoricus was die het als zijn taak zag om een schrijversbiografie af te leveren.

Dit werk dient dan ook om De Haans Palestijnse levensfase in dat politieke perspectief te plaatsen. Deze waarschijnlijk meest bewogen fase van zijn leven is alleen te begrijpen tegen het decor van de ontwikkelingen in het Midden-Oosten direct na de Eerste Wereldoorlog. De hoofdrol hierin spelen de Balfour Declaration en in het kielzog daarvan de opbouw van een Joods Nationaal Tehuis in Palestina. In dit proces hadden de ultraorthodoxe joden buiten de zionistische organisatie hun eigen politieke aspiraties en De Haan trok zich hun lot aan. Hierbij zal worden aangetoond hoe rationeel hij en daarom ook succesvol in het politieke bedrijf handelde. De moeilijke en gespleten, neurotische natuur van de mens De Haan, die op het eind van zijn leven de overhand kreeg, zal geenszins worden gebagatelliseerd. Naast zijn ge xalteerdheid had De Haan echter een opmerkelijk nuchter besef van de werkelijkheid.

In dit boek zal veel worden geciteerd uit bronnen. Niet alleen uit de levendige krantenartikelen van De Haan zelf, maar ook uit de ambtelijke teksten van de archivalische bronnen: de specifieke stijl en het jargon die de formuleringen van de Britse machthebbers en ambtenaren ademen, net als die uit de koker van het zionistische establishment, de sfeer waarin de besluitvorming plaatsvond.

Dit boek berust voor een groot deel op eerdere artikelen die ik in *Studia Rosenthaliana* en andere periodieken schreef over De Haans Palestijnse periode. Bij gelegenheid zal daaruit ook worden geciteerd. Zij berusten op een systematisch bronnenonderzoek in de relevante archieven en zijn hier aangevuld met nieuw onderzoek. Ik moet

hierbij aantekenen dat ik niet systematisch bronnen of literatuur in het Hebreeuws en Arabisch heb kunnen raadplegen. Een probleem bij het onderzoek naar De Haan is namelijk dat de kennis van Nederlands, Hebreeuws en Arabisch zelden in één historicus samengaan. De tijd zal leren of er nog belangrijke onthullingen schuilgaan in de Hebreeuwse, Jiddische en Arabische literatuur en archieven.

In de behandeling van De Haans leven in Palestina ben ik niet helemaal chronologisch te werk kunnen gaan. De vele wegen in dit Palestijnse labyrint, waarnaar de titel van dit boek verwijst, maken het noodzakelijk om verschillende verschijnselen met enige uitvoerigheid te schetsen alvorens duidelijk te maken hoe zij op het leven van deze immigrant ingrepen. Achtereenvolgens zal eerst een schets worden gegeven van de geestelijke bagage die hij bij zijn emigratie met zich meevoerde en het vertrek uit Nederland zelf. Daarna volgt een aantal hoofdstukken die thematisch zijn: beschrijvingen van Palestina en Jeruzalem in hun wereldpolitieke context; en van de sociale omgeving waarin hij zich de komende vijf jaar zou nestelen. Aparte hoofdstukken zijn gewijd aan de aard van zijn journalistieke werk voor het *Algemeen Handelsblad*. Daarna zal zijn overgang naar de ultraorthodoxe groep van Chaim Sonnenfeld worden behandeld en zijn contacten met Arabieren. In het laatste geval zal ook zijn homoseksualiteit aan de orde komen. Daarna gaat het verhaal chronologisch verder: de missie in zijn hoedanigheid als vertaler voor Sonnenfeld en de zijnen bij de Amerikaanse King-Crane Commission, die in 1919 een soort volksraadpleging hield over de politieke wensen van de bewoners van het Midden-Oosten. Hierbij zal ook De Haans visie op het Arabisch-Palestijns nationalisme worden behandeld. Daarna komt de delegatie naar de persmagnaat Lord Northcliffe in 1922, een actie die De Haans status in het joods-zionistische Palestina fundamenteel veranderde. Tenslotte vonden begin 1924 de fatale audiënties plaats bij koning Hussein van de Hidjaz. Deze vormden de directe aanleiding voor de voltrekking van het meermaals uitgesproken doodvonnis over De Haan. Voor een goed begrip van de context van de Sonnenfeldgroep zal daartussen een apart hoofdstuk worden gewijd aan de bestuurlijke organisatie van de Palestijnse joden, die de eerste Hoge Commissaris van Palestina Sir

Herbert Samuel probeerde te ontwerpen. Dit is belangrijk, omdat daar de redenen van het verzet van de Sonnenfeldgroep tegen aantasting van zijn zelfstandigheid duidelijk zal worden.

Het boek eindigt met De Haans dood en met een epiloog, want zijn woelige leven liet een niet minder woelige geestelijke en materiële nalatenschap na.